

**МЕДІАЦІЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ:
ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ**

На даний час Україна перебуває на етапі реформування багатьох сфер законодавства і зокрема, серед них – кримінально-процесуальне. Реформування здійснюється шляхом формування та запровадження інституту відновного правосуддя. У цьому аспекті здійснюється поглиблення гуманізації законодавства та звернення норм у бік інтересів громадянина.

Рамкове рішення Європейського Союзу «Статус потерпілого у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 р. містить таке визначення: «медіація у кримінальних справах – це процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйняттого рішення між потерпілим та правопорушником за посередництвом компетентної особи – медіатора». Метою здійснення медіації є не лише досягнення примирення між потерпілим і правопорушником, а й усвідомлення правопорушником наслідків своєї протиправної поведінки та відшкодування заподіяної шкоди [5, с. 131]. Інститут примирення сторін закріплений в ст. 46 КК України. Саме ця стаття є основою реалізації інституту медіації в кримінальному процесі. Адже відповідно до ст. 46 КК України особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів (при цьому не вимагається, щоб ними були так звані злочини приватного обвинувачення), якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду [2].

Законом України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р. (далі – Закон), врегульовано основні засади позасудового вирішення спорів шляхом проведення процедури медіації в Україні. Згідно п. 4 ст. 1 Закону медіацією визнається позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1].

Медіація є особливою організованою переговорною процедурою, підпорядкованою певним правилам, яка є сукупністю стадій, що послідовно змінюють одна одну. Як вважає В. Резнікова, у ньому можна виділити 4 етапи: 1) попередня, або вступна стадія, яка складається з двох етапів: а) підготовчого етапу – медіатор намагається здобути довіру учасників, оцінює їх готовність до медіації, пояснює правила медіації, роз'яснює свою роль у цьому процесі; б) індивідуальні зустрічі – медіатор вивчає позиції учасників конфлікту і забезпечує їх взаємне спілкування, а також на цій стадії встановлюється перший контакт медіатора зі сторонами, підписується згода сторін (для присудової медіації) або контракт (для досудової медіації) на проведення медіації, роз'яснюється суть медіації, правила проведення відповідної процедури; 2) відкриваюча стадія – на цій стадії кожна зі сторін має можливість викласти свої бачення суті спору, а медіатор шляхом постановки питань та узагальнення сприяє з'ясуванню причин

конфлікту, працює з емоціями сторін. Після цього теми узгоджуються сторонами переговорного процесу і серед них визначаються спільні та суперечливі, встановлюється їх пріоритетність та порядок опрацювання в процесі медіації, визначаються інтереси кожної із сторін. У процесі переговорів за допомогою медіатора сторони сумісно визначають, які з інтересів є спільними, а які підлягають окремому розгляду, тобто здійснюють категоризацію інтересів; 3) середня стадія – медіатор разом зі сторонами спору намагаються знайти спільні шляхи вирішення спору, а етапність цієї стадії полягає у визначенні першочергових питань, з'ясуванні невиявлених інтересів сторін, визначенні спільних засад та інтересів сторін у спорі, обговоренні й пошуку взаємоприйнятних способів вирішення спору. Під час названої стадії сторони висловлюють та записують протягом відведеного медіатором часу будь-які ідеї, навіть, на перший погляд, неймовірні, які мають стосунок до їхньої проблеми. Після генерування варіантів рішень сторонами здійснюється їх групування у відповідності до тем та груп інтересів; 4) заключна стадія – за умови знаходження спільних варіантів рішень сторони за домовленістю переходять до останньої стадії – складання угоди, яка готується виключно сторонами, містить взаємні поступки та після її остаточного формулювання перевіряється на допустимість, можливість виконання та справедливість і в результаті підписується сторонами. Добровільність виконання підписаної під час медіації угоди – це гарантія її безумовного виконання сторонами [4, с. 12–13].

Медіація в кримінальному процесі може мати деякі негативні соціально-психологічні аспекти. Спробуємо їх розглянути. Стрес та тривожність. Участь у медіації може бути дуже стресовою як для потерпілого, так і для підозрюваного, оскільки вони можуть відчувати наплив і підйом різноманітних емоцій, зокрема почуття гніву, образи, страх та інші емоції.

Відчуття меншовартості. Якщо не дотриманий принцип рівності сторін у медіації, одна сторона може відчувати, що у неї менші можливості для впливу на ситуацію, яку потрібно вирішити. Така ситуація може скластися в ході досудового розслідування, адже кримінально-процесуальні відносини побудовані на змагальності сторін, як принципи кримінального процесу [3]. Так, одна із сторін, до прикладу підозрювана особа, може відчувати себе нездатною вплинути на бажане для неї вирішення кримінального конфлікту або піддаватися тиску. Для уникнення таких ситуацій потрібна наявність неупередженого посередника-медіатора та важливе чітке дотримання принципів проведення медіації. Необхідно детально роз'яснювати сторонам принципи добровільності медіативної процедури та рівності сторін.

Необов'язковість. Медіація загалом, в тому числі і в кримінальних провадженнях, є необов'язковою, і дає можливість одній зі сторін відмовитися від участі на будь-якому етапі медіативної процедури, що може негативно вплинути як на почуття іншої сторони, так і на результат процесу.

Недобросовісність сторін. Існує ризик того, що одна зі сторін може вступити в медіативний процес з метою скористатися медіацією для досягнення своїх цілей, обманюючи іншу сторону, з метою помсти, гри на почуттях іншої сторони та інших найгірших мотивів.

Крім цього, супротивники ідеї запровадження медіації зазначають, що деякі її принципи вступають у протиріччя з системою правосуддя і процесуальними нормами, такими як принцип невідворотності покарання за вчинений злочин, захист законних прав та інтересів постраждалої сторони або ж конфіденційність чи нейтральність медіатора. Критикують медіацію також за те, що її прихильники занадто легко забувають економічні, політичні та символічні функції криміналізації та правозастосовної практики. А це знижує рівень контролю з боку суспільства й погіршує криміногенну ситуацію. З урахуванням цих аспектів медіація в кримінальному процесі має свої проблеми та обмеження і повинна розглядатися з усією серйозністю та обережністю [3].

Однак, ми не можемо обминути увагою позитивні соціально-психологічні аспекти медіації між потерпілим і підозрюваним в кримінальному процесі, зокрема на стадії досудового розслідування. Насамперед, це може бути зниження рівня стресу. Проведення медіації може зняти напругу, викликану кримінальним конфліктом, створити менш загострену атмосферу в умовах кримінального процесу, де конфліктність та напруга можуть бути високими. Успішна медіація може допомогти учасникам знизити рівень стресу і тривожності.

Безпосередня участь у вирішенні конфлікту. Учасники медіації мають можливість активно брати участь у вирішенні конфлікту та визначеному компромісі. Це може покращити їхнє психологічне самопочуття, адже вони набудуть відчуття контролю над ситуацією.

Налагодження спілкування. Медіація за своєю природою та принципами добровільності та прийняття рішення сторонами полягає у добровільному, відкритому та емпатичному спілкуванні між учасниками. Для потерпілого це гарна нагода висловити перед винним своє ставлення до його дій, переживання, зменшити напругу. Медіаційний процес може допомогти покращити взаєморозуміння та побудувати, або відновити довіру між сторонами, що може мати позитивний вплив на їхній психологічний стан.

Швидкість прийняття рішення. Із застосуванням медіації на стадії досудового розслідування, особливо це стосується кримінального провадження на підставі угод, яке є одним із особливих порядків кримінального провадження, кримінально-процесуальні дії однозначно пришвидшуються, порівняно із класичним перебігом досудового розслідування, спрощується судовий розгляд справи. Це може допомогти уникнути тривалого очікування та психологічного стресу, пов'язаного із затягуванням кримінального процесу.

Можливість відновлення. У випадку, коли потерпілий і підозрюваний мають можливість домовитися про компенсацію або відшкодування, медіація може сприяти психологічному відновленню потерпілого, допомагаючи йому відчувати справедливість.

Задоволеність результатами. Сторони, зокрема потерпіла сторона, мають шанс бути задоволеними результатами, та особистою участю у вирішенні конфлікту, що може позитивно вплинути на їх психологічний стан.

Зниження відчуття образи. Посередництво медіатора допомагає вислухати сторони та виразити свої почуття, що може допомогти замінити відчуття образи та виникнути конфлікт з іншим курсом.

Емоційна підтримка. В ході спілкування з медіатором сторони можуть отримувати емоційну підтримку, яка зокрема полягає в тому, що їх вислухали і зрозуміли [6].

Усі ці аспекти сприяють покращенню психологічного стану потерпілого й підозрюваного у кримінальному процесі, допомагаючи їм зменшити стрес, покращити взаєморозуміння та можуть сприяти більш сприятливому вирішенню конфлікту.

Сучасний світ знає чимало альтернативних способів вирішення спірних питань серед яких, на нашу думку, важливе місце займає медіація. Вирішення спорів та суперечностей в процесі перемовин є проявом принципу вирішення спорів мирним шляхом, котрий є однією з основоположних засад міжнародного публічного права. Незважаючи на певні недоліки, інститут медіації має стати доповненням існуючої карної системи. Це дозволить також знизити навантаження на судову систему. Медіація як явище ще недостатньо вивчена в наших реаліях, однак має гарний потенціал для впровадження в українському судочинстві. Проте, медіаційні програми не можуть стати альтернативою для системи правосуддя, а повинні діяти як єдина система. Для активної реалізації медіації потрібне не лише її законодавче оформлення, а й наукове обґрунтування позитивних, негативних наслідків можливих ризиків. Тому для цього важливим та корисним буде використання міжнародного досвіду та досвід іноземних партнерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України про медіацію (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 7, ст.51) URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20>.(дата звернення: 15.09.2023).
2. Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131)URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення:17.08.2023).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення:17.07.2023).
4. Резнікова В.В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів. Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Серія Юридичні науки. 2012. Вип. 90. С. 10–15. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=VKNU_Yur_2012_90_5 (дата звернення 10.10.2023).
5. Смітєнко З.Д., Курко О.В. Медіація як кримінально-процесуальна категорія та її застосування в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал. Серія: Юридичні науки. № 4 (81) 2015. С.130–138.
6. Турман Н. Медіація у кримінальному процесі: шляхи удосконалення чинного законодавства. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 276–280.

7. Юсько І.М. Спільні та відмінні риси судової і досудової медіації у спорах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Проблеми законності : зб. наук. пр. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2021. Вип. 152. С. 79–86.

Соха Анастасія

Науковий керівник – доц. Чин Руслана

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АСЕРТИВНОСТІ

Дослідження проблеми формування навичок асертивної поведінки є особливо важливим у дітей старшого шкільного віку, адже саме цей період є значущим у становленні особистості та формуванні її світогляду. У цей період вирішуються найважливіші питання, пов'язані із самовизначенням, вибором професії і життєвого шляху, вміння брати відповідальність за себе і свій вибір, прийняття нового статусу в сім'ї і суспільстві.

Старший шкільний вік характеризується як критичний, переломний період життя людини, який пов'язаний із зміною всіх систем організму, розвитком психічних функцій, перебудовою особистості, поведінки, статевим формуванням. Від успішності вікових та гендерних перетворень залежить благополуччя міжособистісної взаємодії, зокрема з представниками іншої статі та розвитку особистості загалом. Тому дослідники приділяють велику увагу вивченню гендерних особливостей та пов'язаних із ними проблем.

Огляд психологічної літератури показав, що деякі автори сконцентровані на відмінностях в емоційній сфері і зазначають, що хлопці більш стримані та не прагнуть показувати свої емоції навіть близьким друзям [1, с. 72]. Дівчата, навпаки, не приховують своїх емоцій та не соромляться їх демонструвати [2]. Вони чутливіші, чуйніші, емпатійніші, їх здатність співпереживати іншим вище, ніж у хлопців.

Зокрема В. Геодакян виділив дві різні форми реагування: чоловічу та жіночу. Він вважає, що якщо поведінка чоловіка в конфлікті має вибуховий характер, то жінка у своїй поведінці може гнучко поєднувати кілька стратегій та використовувати їх залежно від ситуації. З цієї причини адаптивні здібності жінок дещо вищі. Дослідниками виявлено стійкі гендерні відмінності щодо агресивності, яка проявляється частіше у хлопців, аніж у дівчат. Водночас показники тривожності значно вищі у дівчат, порівняно із хлопцями [3].

Прагнення до лідерства, влади, переваги, властиве у більшій мірі хлопцям та не виключає використання агресивних стратегій при їх досягненні. Прагнення до міжособистісної взаємозалежності у стосунках супроводжує переживання дівчатками занепокоєння та тривожних станів.

Деякі автори сходяться на думці, що підлітково-юнацький вік відрізняється прагненням самоствердження, тобто утвердження власної значущості цінності «Я». Н. Харламенкова